

8. Рубинштейн С.Л. Человек и мир // Методологические и теоретические проблемы психологии / Под ред. Е.В.Шороховой. – М.: Наука, 1969. – 376 с.

9. Сафин В.Ф. Психология самоопределения личности: Учебное пособие / Свердловский пединститут. – Свердловск, 1986. – 142 с.

10. Щербатюк Б.А. Структурні елементи самовизначення особистості // Вісник Харківського університету, 2002. – № 539. – С. 158-160.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Дубінка Микола Михайлович – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки КДПУ ім. В. Винниченка.

Коло наукових інтересів: самовизначення особистості майбутнього педагога; педагогіка вищої школи; вивчення педагогічної спадщини В.О.Сухомлинського.

ГОТОВНІСТЬ УЧИТЕЛЯ ДО РОБОТИ З ОБДАРОВАНИМИ УЧНЯМИ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

Олександр ЖОСАН (Кіровоград)

Аналізуються поняття готовності вчителя до роботи з обдарованими учнями, професійно-педагогічної компетентності; визначаються умови та вимоги до змісту відповідної підготовки вчителів.

Аналізуються поняття готовності учителя к работе с одаренными учениками, профессионально-педагогической компетентности; формулируются условия и требования к содержанию соответствующей подготовки учителей.

Ключові слова: обдаровані учні, готовність учителя, професійно-педагогічна компетентність, система підготовки вчителя

Підготовка вчителя до певного виду діяльності – це процес формування його професійної готовності, яка містить: сумарну характеристику здобутих знань; компетенцію як загальну здатність, засновану на знаннях, досвіді, цінностях, навилах, набутих у процесі навчання; готовність як усталене умотивоване прагнення виконати свій обов'язок учителя [7].

Високий рівень професійно-педагогічної підготовки, на думку вчених, забезпечується оволодінням трьома групами знань та вмінь. Використовуючи такий підхід, можна визначити знання та вміння, необхідні для забезпечення високого рівня професійно-педагогічної підготовки вчителя до роботи з обдарованими учнями (табл. 1).

Таблиця 1

Знання та вміння, необхідні для забезпечення високого рівня професійно-педагогічної підготовки вчителя до роботи з обдарованими учнями

Загально-наукові та фахові	Фізіологічні та психологічні	Педагогічні та методичні
Теорія відповідного предмету, основи суміжних предметів та вміння використовувати знання у процесі роботи з розвитку здібностей і обдарувань учнів.	Вікові особливості фізичного та психологічного розвитку школяра, психологія навчання й виховання. Поняття і види обдарованості та здібностей.	Сутність педагогічного процесу; теорія і методика навчання та виховання школярів, наукова організація праці вчителя і учня.

Л. В. Сень основою професійної готовності вчителя вважає його професійну компетентність, істотними ознаками якої, виходячи з конкретних видів діяльності й структури особистості, є сукупність інтегральних критеріїв, що визначаються комбінацією таких складових: система знань, їх глибина, широкий діапазон; постійне прагнення оновлювати свої знання, інтерес до наукових досліджень, гнучкість мислення, комунікабельність, культура, діалектичний світогляд, володіння методами аналізу, синтезу, порівняння; високорозвинені духовні й моральні орієнтації [12].

В.А. Сластьонін, застосовуючи термін «професійна компетентність педагога», розуміє єдність теоретичної й практичної готовності до здійснення педагогічної діяльності [13, с. 39–42]. На думку А.К. Маркової, професійно компетентним є той педагог, який на достатньому рівні здійснює педагогічну діяльність, педагогічне спілкування, реалізує особистісні особливості, досягає високих результатів у навчанні й вихованні учнів; вагому роль в особистісній характеристиці педагога грає професійна педагогічна самосвідомість [10].

Модернізація змісту освіти передбачає формування рефлексії як необхідної передумови повноцінного навчання, саморозвитку, самореалізації. Рефлексія допомагає сформулювати (а за необхідності й скорегувати) мету діяльності, вибрати раціональні способи досягнення цієї мети, спрогнозувати результати тощо. Якщо фізичні органи чуття для людини – джерело зовнішнього досвіду, то рефлексія – джерело досвіду внутрішнього, спосіб самопізнання, необхідний інструмент мислення [1; 9; 11].

Готовність учителя до роботи з обдарованими учнями, на наш погляд, виявляється у високому рівні професійно-педагогічної компетентності спеціаліста до даного виду діяльності, що базується на сукупності знань і вмінь та стійкому

вмотивованому бажанні здійснювати цю діяльність. Зважаючи на це, нами визначені такі компоненти готовності вчителя до роботи з обдарованими учнями: позитивна мотивація; достатній рівень професійно-педагогічної компетентності; рефлексія і корекція.

Оцінка реальних рівнів сформованості готовності вчителів до роботи з обдарованими учнями має здійснюватися на основі визначених структурних компонентів готовності, критеріїв (мотиваційно-вольовий, інтелектуально-операційний, оцінювально-рефлексивний) та змістовних характеристиках зазначених компонентів (показників) готовності (рис. 1).

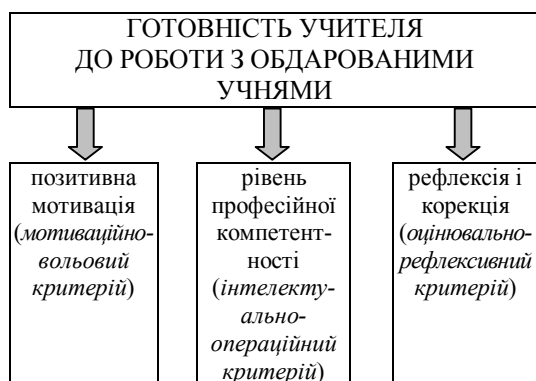

Рис. 1. Структура готовності вчителя до роботи з обдарованими учнями.

Мотиваційно-вольовий критерій містить професійну спрямованість та наявність особистісних якостей, які характеризують придатність спеціаліста здійснювати роботу з розвитку здібностей та обдарувань учнів (усвідомлення своїх професійних цілей, ціннісних орієнтацій, принципів, наявність інтересу до навчально-виховної роботи у сучасній школі; любов до дітей, гуманізм, демократизм тощо). *Інтелектуально-операційний* критерій відображає наявність певного рівня професійної компетентності (необхідних загальних гуманітарних і спеціальних знань з теорії та методики навчально-виховної роботи; професійних умінь, необхідних для ефективної реалізації діагностичної, прогностичної, конструктивної, формувальної, комунікативної, аналітичної функцій за основними напрямками роботи: 1) створення умов розвитку особистості в шкільному колективі; 2) індивідуально-корекційна робота з обдарованими учнями; 3) взаємодія з іншими учасниками навчально-виховного процесу для реалізації цілей та завдань діяльності. *Оцінювально-рефлексивний* критерій готовності характеризує вчителя з точки зору його вміння аналізувати результати своєї діяльності, усвідомлення ним свого рівня

професійної підготовки до реалізації мети і завдань роботи, а також усвідомлення потреби в професійній самоосвіті, самовдосконаленні.

Співвідношення професійних якостей, знань та вмінь, що відповідають зазначеним критеріям і показникам, міра їх усвідомлення, виразності, усталеності й активності прояву мають складати *якісну характеристику* рівня готовності вчителя до роботи з обдарованими учнями.

Дослідження готовності здійснюється на основі комплексу різноманітних методик безпосередньо через опитування вчителів і опосередковано, через її прояви в окремих аспектах методичної та практичної діяльності вчителів, засобами аналізу: результативності спеціальної підготовки, активності й успішності участі вчителів у науково-дослідній, методичній роботі навчального закладу, рівня результативності навчання і виховання учнів; суб'єктної позиції вчителів в освітньому процесі.

Готовність учителя до роботи з обдарованими учнями має бути результатом його цілеспрямованої системної підготовки. Ми дотримуємося точки зору, згідно з якою зміст підготовки до роботи з обдарованими учнями є складовим елементом змісту підвищення кваліфікації вчителя, містить теоретичну й практичну інформацію, необхідну для здійснення відповідних професійних функцій.

Зміст навчання – це педагогічно обумовлена, логічно впорядкована й зафіксована у навчальній документації (програма, підручник) наукова інформація про матеріал, який потрібно засвоїти, що й визначає зміст навчальної діяльності викладача й пізнавальної діяльності слухачів. Зміст навчання – це рівень розвитку особистості, предметної й соціальної компетентності людини, котрий формується у процесі виконання навчально-пізнавальної діяльності й може бути зафіксований як її результат на даний момент часу. Тому при проектуванні змісту навчального матеріалу повинен враховуватися принцип єдності змістової й процесуальної сторони навчання [3; 4].

Звертаючись до питання відбору змісту, ми, передусім, взяли за необхідне визначити способи його трансляції, що відображаються у побудові навчальної дисципліни. На наш погляд, це мають бути поняття, закони, теорії та факти існуючої науки, а також спосіб мислення, характерний даному етапу її розвитку, ті методи, якими вона користується. У системі відбору змісту професійної підготовки учителя велике значення мають контекст діяльності – контекст, заданий за

допомогою відповідної дидактичної та психологічної техніки, котрі наповнюють навчально-пізнавальну діяльність особистісною значущістю, визначають рівень активності, ступінь залученості до процесів пізнання.

Практична реалізація змісту навчання відбувається у реальному педагогічному процесі, пов'язаному з вибором системи методів, форм і засобів навчання. Зважаючи на це, можна виходити не з окремого елементу навчання, а з цілісної моделі професійної діяльності спеціаліста та його підготовки в системі післядипломної педагогічної освіти [4]. Процес такої підготовки передбачає реалізацію технологічного підходу. Під час розроблення системи підготовки вчителів до роботи з обдарованими учнями можна користуватися такою структурою педагогічної технології: крупні технологічні структури – структурні блоки освітнього процесу, що послідовно реалізуються: мета – зміст – форми роботи – діагностика – зворотний зв'язок – корекція; технологічні мікроструктури – «організаційний каркас» роботи, що визначає зміну організаційних форм і методів впливу, спрямовуючих процес до досягнення поставленої мети; технологічні системні мікроутворення – цілеспрямована підбірка взаємопов'язаних послідовно взаємодіючих форм навчання, які формують міцні системні знання, вміння та навички, грані особистості, якості й риси характеру; технологічні ланки – окремі частини крупних технологічних структур, які набувають самостійного педагогічного значення; методико-технологічні ланки – сума взаємопов'язаних, послідовно задіяних методів, способів, прийомів, завдань, що забезпечують обробку й закріплення навчальних вмінь, трудових дій; технологічні засоби - апаратне забезпечення педагогічної технології, яка є також самостійною техніко-технологічною ланкою [2; 4; 14].

З процесом відбору змісту навчання безпосередньо пов'язана **мотивація** навчальної й професійної діяльності – сукупна система мотивів, що відповідають за спонукання й діяльність. Процес мотивації починається з виникнення потреб особистості. За умови заданої ззовні мети вона накладається на вже існуючу систему потреб, тому слід прагнути, аби вчителі прийняли мету як власну, що відповідає їхнім установам і цінностям [5; 11]. Розвитку мотивації вчителів під час підготовки їх до роботи з обдарованими учнями сприяє створення таких умов: усвідомлення теоретичної й практичної значущості знань; емоційна форма викладу навчального матеріалу; показ «перспективних

ліній» у розвитку наукових понять; професійна спрямованість навчальної діяльності; вибір завдань, що створюють проблемні ситуації в структурі навчальної діяльності; допитливість і «пізнавальний психологічний клімат» у навчальній групі, прагнення самоаналізу, самооцінювання, самовдосконалення [1; 5].

Аналіз діяльності закладів післядипломної педагогічної освіти стосовно підготовки вчителів до нових видів діяльності свідчить про необхідність володіння технологіями педагогічного діагностування. Під **педагогічною діагностикою** вчені розуміють процес, що відповідає умовам оптимального виконання таких педагогічних завдань: встановлення характеру мотивації навчання особистості; визначення умов для саморозвитку й творчої самореалізації особистості; оцінювання рівня професійної компетентності й рівня розвитку професійної компетенції [3; 7].

Принципи педагогічного діагностування постають у відповідності до традиції, що склалася у педагогічній теорії, і являють собою системоутворюючі закономірності педагогічного діагностування як особливого виду пізнання, а саме: принципи цілісності, об'єктивності, детермінізму, аналізу й синтезу.

Педагогічна діагностика є інструментом створення механізмів психолого-педагогічної підтримки, прогнозування й проектування тенденцій розвитку професійної діяльності педагога на етапі післядипломної освіти. Послідовність системи дій вчителя, який підвищує свою кваліфікацію на курсах, у сучасній педагогіці розглядається у зв'язку з необхідністю формування у вчителя готовності до самоуправління розвитком особистісно й професійно значущих якостей [7; 8]. Педагогічна діагностика як ефективний механізм модернізації процесу підвищення кваліфікації вчителів у сучасних умовах характеризується органічною взаємодією з процесом визначення якості педагогічної діяльності на всіх етапах безперервної освіти.

Аналіз педагогічної теорії й практики підвищення кваліфікації вчителів свідчить про включення в педагогічний процес закладів післядипломної освіти технологій моделювання змісту освіти. Теоретичне дослідження методологічного аспекту моделювання як діяльній основи змісту післядипломної освіти педагогів дозволило Д.Г. Левітесу довести науковість специфічних принципів моделювання змісту освіти та навчального процесу: пріоритет розвивальної мети освіти відносно власне пізнавальної; відповідність розвивальної й пізнавальної мети навчання одна одній та основним компонентам змісту освіти; реалізація принципу

дидактичного кола в навчанні як необхідної умови оволодіння школярами змістом освіти [8]. Звернемося до трактування принципу дидактичного кола. Основні характеристики цього принципу пов'язані з реалізацією цілей розвитку особистісного потенціалу з розширенням меж соціокультурного досвіду людини, яка навчається. Це передбачає наступне структурування змісту освіти: 1) основні компоненти соціокультурного досвіду; 2) пізнавальний досвід; досвід набуття вмінь; 3) досвід емоційно-ціннісних відносин.

Багатокомпонентність змісту освіти має закономірні характеристики, що обумовлені структурою особистості: основні компоненти соціокультурного досвіду взаємопов'язані з потребами й здібностями особистості; пізнавальний досвід міститься у знаннях (світоглядних, орієнтовних, оціночних) і у особливостях таких процесів, як сприйняття, усвідомлення, запам'ятовування, застосування, систематизація, узагальнення.

Досвід набуття вмінь формується в діяльності, що пов'язана з оволодінням умінь організаційних, інтелектуальних, дослідницьких, комунікативних, рефлексивних, а також у творчості, адаптації до мінливих умов і самовираженні особистості. Ці потреби взаємообумовлені здібностями (організаційно-практичними, інтелектуальними, дослідницькими, комунікативними, творчими), а також умінями. Рефлексивним наслідком реалізації принципу дидактичного кола є побудова такого процесу навчання, який є спрямованим на досягнення єдиної мети – розвитку потреб, запитів та здібностей особистості у процесі засвоєння відповідних компонентів змісту освіти [8]. Автодидактика Д.Г. Левітеса має теоретичне й практичне значення. Взявши за основу його систему, ми розробили дидактичне коло підготовки вчителя до роботи з обдарованими учнями у системі підвищення кваліфікації, яке подається в узагальненому вигляді на схемі (рис. 2).

Рис. 2. Дидактичне коло підготовки вчителя до роботи з обдарованими учнями у системі підвищення кваліфікації

Невід'ємною складовою системи підготовки вчителів до роботи з обдарованими учнями є **самостійна робота** вчителя. Самостійна робота – найвища форма навчальної діяльності вчителя у системі післядипломної педагогічної освіти. Вона являє собою різноманітне, багатофункціональне явище та має не лише особистісне, але й суспільне значення.

Самостійна робота – це діяльність, що організується самим учителем у силу його внутрішніх пізнавальних мотивів у найбільш зручній та раціональній з його точки зору час; діяльність, що контролюється ним самим у процесі й за результатом на основі опосередкованого системного управління з боку викладача (методиста) або заочної (дистанційної) навчальної програми [6; 14].

Використовуючи результати дослідження психологічних особливостей педагогічної діяльності, яке здійснив О.М. Леонтьєв [15], ми визначили такі умови успішного здійснення співпраці викладача (методиста) та вчителя-слухача в процесі підготовки до роботи з обдарованими учнями: правильне планування змісту самостійної роботи; вибір засобів для реалізації цього змісту; швидке й правильне орієнтування викладача (методиста) у мінливій обстановці під час виконання самостійної роботи; використання механізму зворотного зв'язку.

Методика організації самостійної роботи передбачає також контроль за діяльністю вчителя-слухача. Рівень знань визначається за допомогою таких параметрів, як глибина, широта та усвідомлення навчального матеріалу, а рівень умінь устанавлюється за допомогою подання завдань на використання даного вміння.

Важливими умовами підготовки вчителя до роботи з обдарованими учнями є **рефлексія** й **корекція**. У психолого-педагогічній літературі [9; 11; 13] рефлексія характеризується, з одного боку, як процес самопізнання людиною своїх внутрішніх психічних актів і станів (переживань, почуттів, думок), тобто здатність і вміння бачити себе, свої дії, стосунки з людьми, вивчати свій власний світ, розуміти себе. З другого – це бачити й усвідомлювати те, як до тебе ставляться інші люди, як вони тебе розуміють.

Психологи виділяють у процесі рефлексії шість позицій, що характеризують взаємне відображення суб'єктів: суб'єкт, яким він є насправді; суб'єкт, яким він бачить самого себе; суб'єкт, яким він здається іншому, й ті ж три позиції, але з боку іншого суб'єкта. Таким чином, рефлексія – це процес подвійного, дзеркального взаємовідображення суб'єктами одне одного, змістом якого виступає

відтворення їхніх особливостей. Найважливішою умовою саморозвитку вчителя є соціально-перцептивний вид рефлексії, пов'язаний із процесом пізнання педагогом тих, хто навчається, переосмисленням, переперевіркою своїх власних уявлень, думок про учнів [11; 13].

Для успішної підготовки вчителя є потрібним здійснення рефлексії та контролю за наступними напрямками: систематичний контроль (шляхом збору інформації); самоконтроль за рівнем сприйняття навчального матеріалу, його практичним упровадженням; аналіз (шляхом математичної обробки результатів) за результатами форм контролю, що застосовувалися.

Такий підхід під час підготовки вчителів має дозволити корегувати подальшу роботу зі слухачами, поетапно, цілеспрямовано, системно підготувати вчителя до роботи з обдарованими учнями.

Наступним кроком у нашому дослідженні має стати перевірка основних компонентів концепції підготовки вчителів до роботи з обдарованими учнями у процесі практичної діяльності закладів післядипломної педагогічної освіти: обласного інституту та районних (міських) методичних кабінетів

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Афанасьєва В. С. Формування психологічної готовності педагогів до роботи з обдарованими школярами [Електронний ресурс] / В. С. Афанасьєва // Матер. Всеукр. науково-практ. конфер. "Підготовка педагогічних кадрів до роботи з обдарованими школярами в системі післядипломної педагогічної освіти" [м. Рівне, 22–23.11.2007 р.]. – Режим доступу: <http://www.roippo.rivne.com/>.
2. Білик Н.І. Обдаровані діти: виявлення і досвід розвитку / Н.І.Білик, В.Ф.Моргун, Н.В.Настенко // Завуч. – 2000. – № 6. – Наша вкладка. – С. 1–8.
3. Даниленко Л.І. Зміст післядипломної освіти в інноваційному полі перетворень / Л.І. Даниленко, В.Ф. Паламарчук. – Післядипломна освіта в Україні. – 2008. – № 1. – С. 16–21.
4. Демченко В. В. Підготовка педагогічних кадрів до роботи з обдарованими дітьми в умовах інституту

післядипломної освіти [Електронний ресурс] / В. В. Демченко // Матер. Всеукр. науково-практ. конфер. "Підготовка педагогічних кадрів до роботи з обдарованими школярами в системі післядипломної педагогічної освіти" [м. Рівне, 22–23.11.2007 р.]. – Режим доступу: <http://www.roippo.rivne.com/>.

5. Ильин Е. П. Мотивации и мотивы / Е. П. Ильин. – СПб. : Питер, 2000. – 512 с.
6. Квадріціус Л. В. Професійна самоосвіта вчителя / Л. В. Квадріціус // Управління школою. – 2006. – № 13. – С. 35–38.
7. Корецька Л. В. Підготовка вчителів до роботи з обдарованими учнями : [навч.-метод. посіб. для сист. післядипл. освіти] / Л. В. Корецька, О. Е. Жосан. – Кіровоград : КОШПО ім. В.Сухомлинського, 2008. – 137 с.
8. Левитес Д. Г. Автодидактика: теория и практика конструирования собственных технологий обучения / Д. Г. Левитес. – Москва–Воронеж : НТК-ЛСК, 2004. – 320 с.
9. Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность / Алексей Николаевич Леонтьев – М. : Смысл-Академия, 2004. – 352 с.
10. Маркова А. К. Психология профессионализма / А. К. Маркова. – М. : Просвещение, 1996. – 123 с.
11. Панок В. Г. Психология життєвого шляху особистості : [монографія] / В. Г. Панок, Г. В. Рудь. – К. : Ніка-Центр, 2006. – 280 с.
12. Сень Л. В. Формування компетентності здоров'язбереження у майбутніх педагогів / Л. В. Сень // Професійні компетенції та компетентності вчителя : зб. наук. праць за матер. регіональн. наук.-практ. семін. 28–29 листоп. 2006 р. / Тернопільський націон. пед. університет ім. В. Гнатюка. – Тернопіль : Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2006. – С. 14–16.
13. Сластенин В. А. Рефлексивная культура и профессионализм учителя (на базе формирования у будущих педагогов в пед. ВУЗе) / В. А. Сластенин // Педагогическое образование и наука. – 2005. – № 3. – С. 37–42.
14. Устинова Н. Технологічні особливості розвитку творчого потенціалу вчителя у системі післядипломної педагогічної освіти / Н. Устинова. – Післядипломна освіта в Україні. – 2008. – № 1. – С. 37–40.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Жосан Олександр Едуардович – кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри педагогіки і психології Кіровоградського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти імені Василя Сухомлинського.

Коло наукових інтересів: теорія і методика виховної роботи; історія і сучасний стан підручникотворення; технологія апробації шкільної навчальної літератури; підготовка вчителів до викладання християнської етики.

РЕФОРМУВАННЯ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ ЯК ОСНОВИ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ РОБОТИ З НЕПОВНОЛІТНІМИ ЗАСУДЖЕНИМИ

Олена КАРАМАН (Луганськ)

У статті розкриваються основні напрями реформування пенітенціарної політики України як основи соціально-педагогічної роботи з неповнолітніми засудженими у взаємозв'язку кримінально-правової, кримінально-процесуальної та кримінально-виконавчої підсистем.

В статті раскрываются основные направления реформирования пенитенциарной политики Украины как основы социально-педагогической работы с

несовершеннолетними осужденными во взаимосвязи уголовно-правовой, уголовно-процессуальной и уголовно-исполнительной подсистем.

Ключові слова: пенітенціарна політика, неповнолітні засуджені, соціально-педагогічна робота.

Загальновідомо, що зрілість кожного суспільства визначається ставленням до соціально уразливих категорій населення, до